

До спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.06 у Національному
університеті «Одеська
юридична академія»
(Фонтанська дорога, 23, Одеса,
Одеська область, 65009)

В І Д Г У К

**опонента – доктора юридичних наук,
професора Гарасиміва Тараса Зеновійовича на дисертаційну роботу
Іванченко Ольги Миколаївни на тему «Легітимність права в сучасній
державі», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних
і правових учень**

Актуальність теми дослідження. Проблема ефективності права, способів і механізмів підвищення його легітимності актуалізується через постійні зміни в країні, які зумовлюють трансформацію змісту суспільних цінностей. При цьому, ефективність права залежить не лише від реформування законодавства і приведення в оптимальний стан його структурної і функціональної складових, але і від морально-правових засобів і способів його забезпечення.

Демократія передбачає наявність фундаментального права суспільства впливати на законодавство і процеси прийняття державних рішень. Подальші шляхи розвитку державності і суспільства демократичним шляхом, способи управління суспільством в період кризових станів, неминуче призводять до питання про знаходження і взаєморозуміння між законодавцем і суспільством, тобто актуалізують проблему легітимації права.

Формування філософських, політологічних і соціологічних підходів до аналізу легітимності права в сучасній державі пов'язано з роботами Р. Арона, Д. Бітема, П. Бурдьє, М. Вебера, Б. Вестлі, Е. Гофмана, Д. Істона, Т. Лукмана, Н. Лумана, Ч. Міллса, Т. Парсонса, Г. Саймона, О. Тоффлера, Ж-Л. Шабо, М. Фуко, Ф. Фукуями, Л. Фуллера, Ю. Хабермаса, К. Ясперса та ін.

Проблема правових і моральних аспектів легітимності права є мало вивченою предметною сферою, хоча ряд рішень цієї проблеми можна знайти в працях сучасних дослідників. Дослідження окремих питань щодо легітимності права здійснено у працях сучасних вітчизняних науковців: Є. Бистрицького, О. Висоцького, В. Волонця, К. Вороніної, С. Гладія, К. Гольцмана, І. Жаровської, Є. Зозулі, Н. Драсеневича, Ю. Калюжної, В. Ковальчука, О. Котуха, О. Кудрявцева, Т. Кузьменко, А. Міщенко, П. Манджоли, В. Невідомового, М. Неліпи, В. Нечипоренка, М. Ніколко, П. Олещука, С. Оліфренко, І. Рибак, П. Розанвалона, С. Рябова, Т. Сивака, С. Сливки, Л. Спиники, І. Толстова, М. Тура, В. Чубаєвського, Х. Хвойницької, Є. Цокура, Ю. Цуркан-Сайфуліна, О. Шульги, В. Фадєєва, Є.П. Юрійчука та ін.

Однак, сьогодні комплексні дослідження співвідношення правових і моральних аспектів легітимності права відсутні. Отже, актуальність обраної О. М. Іванченко теми визначається необхідністю вироблення теоретичних основ дослідження морально-етичних контекстів поняття легітимності права та їх вияві у нормах законодавства; переосмислення поняття легітимності права і її практичного здійснення в умовах глобалізації; розширення методології дослідження взаємодії моральних і нормативних засад легітимності права в сучасній державі.

У цьому контексті оцінюючи в цілому подану до захисту дисертацію О. М. Іванченко, можна констатувати, що вона по суті є першим у вітчизняній науці дослідженням, в якому з методологічних позицій теорії правової держави дається концептуальне осмислення теоретико-правових засад та проблем легітимності права, об'єктивно спрямованим на вдосконалення та модернізацію відповідної діяльності держави в цілях ефективного реформування сучасної системи права України. Тема дослідження є таким чином актуальною і своєчасною.

В рамках теоретико-методологічної та практичної проблематики вдосконалення засад функціонування легітимності права в сучасній державі авторка ставить актуальну мету (с. 20) і в цілому успішно вирішує комплекс завдань (с. 20-21), об'єднаних загальною ідеєю визначити особливості теоретико-правових засад та проблем легітимності права в Україні, на основі опрацювання

позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду окреслити напрямки удосконалення відповідних правових механізмів. Розкриваючи проблематику, пов'язану з концептуалізацією цієї ідеї та її практичною реалізацією, здобувачка вносить істотний внесок в обґрунтування одного з пріоритетних напрямків модернізації українського права та української держави. Квінтесенція цього дослідження отримала теоретичне вираження в запропонованих здобувачем і таких, що заслуговують на увагу вчених і законодавця, напрямів подолання загроз кризи легітимності права в Україні (с. 403-406). Пропоновані шляхи оптимізації процесів легітимації отримують розгорнуте обґрунтування в тексті дисертації, яка має досить добре продуману структуру, що відповідає меті і завданням дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Належний ступінь обґрунтованості і достовірності одержаних наукових результатів забезпечується тим, що вони ґрунтуються на достатній методологічній основі, яка включає цілу систему різноманітних загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання теоретико-правових засад легітимності права в сучасній державі. Комплексне застосування методів пізнання надало можливість дисертантці сформулювати обґрунтовані наукові положення, висновки та пропозиції, які є достовірними, мають наукову новизну, теоретичне і практичне значення. Їх наукова обґрунтованість та достовірність підтверджені апробацією на міжнародних науково-практичних конференціях.

Наукові джерела використані авторкою достатньо критично, ведеться наукова дискусія. При цьому, дисертантка неухильно дотримується етики наукової дискусії, супроводжує розгляд джерел їх ретельним аналізом і переконливо аргументує власні підходи та висновки.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що сформульовані в дисертації О. М. Іванченко наукові положення, висновки і рекомендації мають достатню міру самостійності, обґрунтованості і достовірності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним

із перших досліджень, в якому здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми легітимності права в сучасній державі, яке виявилось у побудові концепції та визначенні особливостей легітимності права в Україні з подальшим формуванням пропозицій щодо удосконалення відповідних державно-правових механізмів. У результаті дисертаційного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку концептуальних положень, що відрізняються науковою новизною і мають важливе теоретичне та практичне значення. Оцінюючи наукову новизну основних положень, висновків і рекомендацій, слід відзначити, що у роботі порушені раніше недостатньо розроблені наукові та практичні проблеми, розв'язання яких дозволило отримати результати теоретико-прикладного характеру.

На схвалення заслуговують більшість положень наукової новизни, які виносяться на захист (с. 26-30).

Насамперед, це стосується визначення поняття легітимності права в сучасній державі під якою слід розуміти визначальну характеристику права, що відображає засновану на відповідному загальнолюдським цінностям інтегративному поєднанні наявних моделей фактичного визнання з боку суспільства, правових норм та інститутів, їх змісту й форми, особливості дії, правових традицій та культури, що отримують вираження у домінуючій в соціумі правомірній поведінці (с. 140).

Авторка досліджує сучасну методологію наукового дослідження легітимності права та акцентує увагу, що проблематизація легітимності в теорії держави і права має на увазі застосування інноваційних методологічних систем. О.М. Іванченко доводить, що суть права в контексті нормативної системи не дає їй ніяких особливих привілеїв, позбавляючись лише самих непотрібних, але все ще забезпечуючи велику свободу для творчого підходу та обґрунтовує, що проблеми легітимності права, характерні для сучасного постіндустріального суспільства, необхідно розглядати крізь призму дихотомії «цілераціональна дія» – «комунікативна дія». В цьому сенсі, є дієвими установки прагматичної теорії соціальної комунікації («лінгвістична парадигма»). Відмова від пошуку жорсткої економічної детермінації в цьому випадку означає не стихійність і дослідницький

анархізм, а звернення до багатоваріантних, імовірнісних форм причинно-наслідкового пояснення, фіксація яких здійснюється в тому чи іншому дискурсі. Авторка наголошує, щоб дослідити сучасні форми взаємного визнання (право – одна з таких форм), слід в першу чергу виділяти ті соціальні групи, в інтересах яких таке визнання виникає і зберігається (або, навпаки, зникає), але перед цим потрібно звернути увагу на змістове «ядро» правової теорії – її онтологію, категоріальний апарат, тобто поняття, в яких розкривається сутність права (с. 80).

Слід звернути увагу і на досить вдале обґрунтування авторкою класифікації легітимації права в сучасній державі, за критерієм природи та інтересів суб'єктів легітимації, відповідно до якої слід виділяти два види: зовнішню – як процес формування фактичного визнання з боку суспільства однієї держави норм та інститутів права іншої держави (в) (як складова частина процесів гармонізації та адаптації законодавства); внутрішню – як процес формування фактичного визнання норм та інститутів права, з боку суспільства в межах окремої держави (с. 358). Зокрема зазначено, що легітимація права як складний процес, в результаті якого державна влада визнається легітимною, має свою певну структуру, що включає такі елементи, як суб'єкт, об'єкт, засоби, методи, умови, функції, принципи тощо. Ці елементи знаходяться в постійному взаємозв'язку і взаємозалежності, кожен з яких виконує певну функцію. О. М. Іванченко стверджує, що кожен вид легітимації має власні, унікальні характеристики. Більш того, всі вони нерозривно пов'язані між собою, і діють у суворо визначеному порядку. Крім того, авторкою зроблено висновок про важливість поділу легітимації на зовнішню і внутрішню. На сьогодні, в епоху глобалізації, держава, якою б вона не була, не може існувати у вакуумі, а тому будь-яке право, яке вважається легітимним всередині країни обов'язково буде оцінено міжнародним співтовариством. Саме така оцінка і називається зовнішньою легітимацією. Внутрішня ж легітимація права показує саме стан права всередині держави. Більш того, обидва ці види легітимації тісно взаємодіють, впливаючи один на одного в абсолютно різних сферах (с. 358-359).

Заслужують на увагу авторські пропозиції щодо проведення комплексу заходів реформи управління в розрізі взаємодії населення України з державним

апаратом для подолання загроз кризи легітимності права та забезпечення державно-правової політики, а також інших суттєвих характеристик правової держави (публічність, відкритість, взаємодія з демократичними інститутами, орієнтація на суспільну підтримку, запобігання конфліктам у суспільних відносинах тощо): 1) розробка та впровадження нормативно-правової та методичної бази щодо підвищення інформаційної відкритості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування; 2) розробка нормативно-правової бази про доступ до інформації про діяльність органів права, розробка нових механізмів взаємодії органів права та суспільства; 3) впровадження нових механізмів взаємодії органів влади і суспільства, публічне обговорення підготовлюваних рішень; 4) створення громадських рад; 5) визначення рейтингів органів влади за критерієм відкритості; 6) модернізація системи інформаційного забезпечення органів влади; 7) розробка нормативно-правової бази та методичних основ і систем інформаційного забезпечення органів влади, проведення моніторингів досягнення показників результативності діяльності органів влади; 8) створення та впровадження систем моніторингу за напрямками адміністративної реформи (якість і доступність наданих державних послуг, реалізація антикорупційних програм, інформаційна відкритість, закупівлі для державних потреб) (с. 407).

Новизною вирізняється обґрунтування авторкою теоретико-правової концепції легітимності права в сучасній державі яка складається з наступних рівнів: 1) комунікаційного, який відображає різнопланові процеси комунікації, інтеракції та соціальної перцепції між індивідами та групами, щодо легітимації права; 2) особистісного, який характеризує специфічну структурно-системну організацію суб'єктивної реальності громадянина, особливості правосвідомості індивіда, його правової ідеології та правового менталітету; 3) критичного, який відображає критично-аналітичне ставлення до сучасних концепцій розуміння права; 4) волевиявлення, який характеризує активність суспільства в аспекті легітимації права (с. 177).

З позитивної точки зору характеризується концептуальне наукове

розмежування авторкою термінів «легітимність» і «легальність (законність)», які необхідно розділяти таким самим чином, як розмежовуються об'єкт або ж властивість об'єкта із процесом, учасниками якого є певні об'єкти і їх властивості. Легальність (законність) є тільки одним із способів, що застосовуються з метою надання законам легітимності, (спосіб легітимації закону) та може відігравати роль цінності, однак, цінності рядової (не головної), а категорія «легітимність» є тотожною виключно такому поняттю як «суспільна значущість».

Вирізняється певною новизною і виділення О. М. Іванченко в якості сучасних моделей легітимності правової політики (раціональна; традиційна; харизматична), поряд з класичними: 1) ліберально-демократичної моделі; 2) технократичної моделі; 3) ідеологічної моделі; 4) онтологічної моделі легітимності; (с. 434-437).

З позитивного боку слід відмітити виділені О. М. Іванченко основні етапи процедури легітимації права в сучасній державі: 1) соціально-політичне обґрунтування права; 2) формування права; 3) юридичне обґрунтування, легалізація права; 4) нейтралізація державною владою можливої протидії; 5) інформаційно-ідеологічний вплив права на суб'єктів правового підпорядкування; 6) підтримка авторитету права (с. 361).

Слід на високому рівні оцінити здобутки О. М. Іванченко щодо дослідження сучасних аспектів удосконалення забезпечення правової політики в Україні, яке дозволило визначити, що рівень легітимності права в Україні чітко відображає відповідність існуючої юридичної, державної системи потребам суспільства і його розумінню правосуддя, справедливості. У ролі якісної характеристики дій державної влади, відображається в першу чергу, успішність і оцінка суспільством дій публічно-правових органів влади. Крім того, в такому контексті легітимність права показує історично-культурний код українського суспільства, що, в свою чергу, допомагає зрозуміти сучасні вимоги населення в моральному, матеріальному і психологічному сенсі. Авторкою, зокрема, виявлено, що легітимація правової політики конкретної держави являє собою частину більш широкого поняття легітимності права. Вона характеризує правову стратегію стосовно визнання її дій з боку суспільства. Вона дозволяє оцінити стан існуючих

правових інститутів та ефективності законодавства. Легітимний режим правового регулювання являє собою системний феномен, який показує стан правових відносин на практиці. Завдяки визначенню рівня легітимності, можна побачити стан всієї державної правової системи в принципі. О. М. Іванченко наголошує, що сьогодні в Україні, в силу безлічі причин, серед яких виявилася і така жахлива, як війна з агресором, держава не має можливості повноцінно проводити відповідну потребам суспільства політику легітимації, яка включає в себе як законодавчі, так і комунікаційні заходи. В рамках легітимації чинного законодавства, в Україні необхідно створити ефективний нормативно-правовий простір, який повинен спиратися на адекватне законодавство, відповідне сьогодишнім реаліям. Для того, щоб домогтися формування такого нормативно-правового поля, необхідно провести аналіз потреб суспільства, і виробити систему оперативного реагування на проблеми, що виникають в соціумі (с. 440).

Вказані положення наукової новизни можуть бути використані для проведення наукових досліджень та удосконалення правових механізмів, які впливають на легітимність права в Україні.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових фахових виданнях. Основні теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містяться у дисертації, викладені у двадцяти двох наукових статтях, з яких дев'ятнадцять опубліковано у наукових фахових виданнях України, три – у іноземних наукових виданнях, а також у тезах десяти доповідей на науково-практичних конференціях. Основні висновки і рекомендації, отримані в процесі здійснення дослідження, знайшли відображення у наукових публікаціях.

Дисертаційне дослідження виконане авторкою самостійно з використанням останніх досягнень теорії держави і права. Усі сформульовані в ньому положення, висновки та пропозиції обґрунтовані на основі особистих досліджень О. М. Іванченко. Авторкою, для аргументації власних положень і висновків, використовувалися напрацювання інших науковців, на які неодмінно робилися посилання.

Зміст реферату ідентичний основним положенням дисертації.

Дисертацію та реферат оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України. Встановлюючи значущість для науки і практики результатів дослідження, проведеного О. М. Іванченко, варто вказати, що воно вирішує наукову проблему, оскільки результати роботи поглиблюють існуючі уявлення про теоретико-правові засади легітимності права в сучасній державі й можуть бути основою для подальших наукових досліджень з відповідної проблематики, а також містить висновки та пропозиції, що можуть бути використані для вдосконалення чинного та перспективного законодавства, яке регламентує питання легітимності права в Україні. Матеріали дисертаційного дослідження можуть використовуватись при викладанні дисциплін «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права», «Порівняльне правознавство» тощо.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження.

Визнаючи загалом високий теоретичний рівень роботи, її велике практичне значення, слід відзначити, що це не виключає можливостей критичного підходу до окремих позицій дисертації, висловити деякі міркування та зауваження:

1. У підрозділі 2.2., при обґрунтуванні легітимності в призмі характеристики ознак сутності права в сучасній державі та складових компонентів механізму легітимації права (с. 166, 169-170, 174) авторка формулює лише загальні характеристики принципів легітимації права як основних її засад. Для повноти дослідження доцільно було б виділити основні принципи на підставі яких має здійснюватися легітимація права.

2. Досліджуючи в підрозділі 2.3. особливості оцінки та інституалізації легітимності права в сучасному суспільстві у контексті її ціннісно-нормативної концепції, дисертанткою застосовуються поняття «правові цінності» та «цінності в праві», які за твердженням авторки є фундаментом принципів права. При цьому О. М. Іванченко не проводить розмежування відповідних термінів і, здається, що розуміє їх ідентично, хоча це є різні наукові категорії.

3. Обґрунтовуючи у підрозділі 4.1 змістовно-функціональний концепт легітимності та легітимації права в Україні, дисертанткою зазначається, що вітчизняний дискурс, як показує історія та сучасність, особливо чутливий до

морального аспекту права та почуття справедливості. Справедливість, як невід’ємна моральна складова суспільних відносин, в рамках українського соціуму дозволяє не виносити її за межі правової сфери. (с. 345). При цьому О. М. Іванченко слід враховувати, що легальність є юридичним вираженням легітимності, і являє собою нормативність, закріплення у законодавстві, здатність впроваджуватися в нормах права, керуватися законодавством, функціонувати в межах законності. Легітимність – це швидше оцінна характеристика права (визнання і сприйняття його в позитивному або негативному ключі, через схвалення або несприйняття). Натомість легальність це правова і етично нейтральна характеристика права. Відтак додаткового пояснення потребує пояснення ролі легальності у процесах легітимації права.

4. Окремі положення стосовно заходів реформи управління в розрізі взаємодії населення України з державним апаратом в контексті подолання кризи легітимності права (с. 391, 443, 450) стилістично сформульовані не зовсім вдало.

Втім, зазначені зауваження не знижують в цілому високого рівня дисертаційного дослідження, а тому можна дійти такого загального висновку: дисертація на тему: «Легітимність права в сучасній державі» відповідає науковій спеціальності, 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень», і являє собою закінчену науково-дослідну роботу, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв’язують важливу наукову проблему формування ефективних державно-правових механізмів підвищення легітимності права в Україні, яка має істотне значення для юридичної науки. Основні результати дисертації відображають особистий внесок здобувача в їх досягнення. А отже, дисертаційне дослідження повністю відповідає вимогам: Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №261; Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197; Наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 Про затвердження Вимог до оформлення

дисертації; а її авторка – Іванченко О. М. – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Опонент:

**професор кафедри міжнародного
та кримінального права,
Національного університету
«Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор**

Тарас ГАРАСИМІВ

**Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»
к.т.н., доцент**

Роман БРИЛИНСЬКИЙ